

ALEVİ-BEKTAŞİ GELENEĞİNDE ÂŞIK-ZAKİR İLİŞKİSİ: SIVASLI ÂŞIK UMMANÎ ÖRNEĞİ

*The Âşık-Zakir Relations in the Alevi-Bektaşî Tradition:
The Example Of Âşık Ummanî of Sivas*

Eine Analyse des Âşık-Zakir-Verhältnisses in der Alevi-Bektaşî Tradition am Beispiel des Volksdichters und -sängers Âşık Ummanî aus Sivas

Nilgün ÇIBLAK COŞKUN*

DOI: <http://dx.doi.org/10.22520/abked.2016.14.0002>

Alevi-Bektaşî geleneğinde, on iki hizmet sıralaması içerisinde yer alan zakirlik hizmeti, cemlerin temel unsurlarından birisidir. Zakir, cem süresince dedenin hemen yanı başında oturur ve saz eşliğinde söylediği nefeslerle cemin yürütülmesinde etkili olur. Gelenekte zakirler, sadece Şah Hatayî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet vb.'ye ait cem nefeslerini okuyanlar; ayrıca hem söz konusu nefesleri okuyan hem de âşıklık kimliği taşıyanlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. İkinci grupta yer alıp da özellikle rüyada bade içme yoluyla âşıklığa yönelen ve zaman içerisinde zakirlik hizmetinde görevlendirilenlerin toplum içerisinde itibarı büyüktür.

Bu makalede incelemeye alınan Âşık Ummanî, Sivas yöresinde doğup büyümüş, rüyasında aşk badesi içerek âşıklığa başlamış Alevi-Bektaşî halk şairidir. Alevi ocaklarından Ağuiçen Ocağı'na bağlı olan Âşık Ummanî, cemlerde zakirlik hizmetinde bulunmuştur. 1992 yılından itibaren de Hacı Bektaş Veli Ocağı'nın zakiri olarak cemlerde görev almaktadır.

Çalışmamızda öncelikle Âşık Ummanî'nin hayatı, âşıklığı, edebi kişiliği ve şiirleri ele alınıp incelenmiş, bunun yanı sıra cemlerde zakir olarak görevlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Âşığın hayatı ve şiirleriyle ilgili bilgiler, kendisiyle yapılan görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Bu şiirler, biçim, dil ve üslup, içerik özellikleri yönünden incelenmiştir. Ummanî, şiirlerinde sosyal hayatla ilgili konulara değinmekle birlikte genellikle Alevi-

* Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Bektaşî geleneğinin inanç yapısı, öğretileri, gelenek ve görenekleri, dünya görüşü gibi konulara ağırlık vermiştir. İncelememiz sırasında bu şiirlerin Alevi-Bektaşî edebiyatındaki yeri ve sosyokültürel hayata etkileri üzerinde durulmuş, ayrıca Alevi-Bektaşî geleneğine bağlı âşıkların zakir olma süreci üzerine tespitlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alevi-Bektaşî şiiri, Sivasslı âşıklar, Âşık Ummanî, Ağuışçen Ocağı, zakir.

ABSTRACT

In the Alevi-Bektashi tradition, the service of “zakir”, one of the twelve services, is one of the key elements of “cem”s. During a “cem”, “zakir” stands right beside “dede” and takes an effective part in the “cem” saying hymns (“nefes”) accompanied by “saz”. Within tradition, “zakirs” are separated into two groups: “zakir”s who just say hymns that belong to folk poets as Shah Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, and “zakirs” who both say hymns and are poets (“asik”). Especially those from the second group who are led by a sacred dream to become an “asik”, in other words, whose source of inspiration is sacred and who will become “zakir” in due course, are very respected within community.

Asik Ummani, who is the subject of this paper, is an Alevi-Bektashi folk poet born and raised in Sivas region, and he was led by a sacred dream to become an “asik”. Connected to Ağuışçen “ocak” (one of the Alevi “ocak”s), AsikUmmani served as “zakir” at “cem”s. Since 1992, he has been serving as “zakir” of Haci Bektash Veli “ocak” at “cem”s

In this paper, we begin with an analysis of Asik Ummani’s life, his “asik” and literary identity and his poetry, and then, we focus on his service as “zakir” at “cem”s. Information about his life and poems was gathered from the interview with him. His poems were analyzed in terms of their form, language, style and content. While dealing with the subjects concerning social life in his poems, Ummani focuses usually on the subjects such as belief structure, doctrines, customs, and worldview of the Alevi-Bektashi tradition. In the course of our analysis, the focus was on the place of these poems in Alevi-Bektashi literature and their effect on the socio-cultural life. Also, some points are made about the period in which “asik”sof the Alevi-Bektashi tradition are becoming “zakir”s.

Key Words: Alevi-Bektashi poetry, “asik”s from Sivas, Asik Ummani, Ağuışçen “ocak”, “zakir”.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Dienst des Zakir (Sazspieler und Sänger) gehört in der Alevi- Bektaşî-Tradition zu den rituellen “zwölf Diensten”, welcher einen der unverzichtbaren Hauptbestandteile der alevitischen Gottesdienste (cem) bildet. Der Zakir nimmt während der Gottesandacht (cem) gleich neben dem Dede (Geistlicher, der die rituelle Cem-Andacht leitet) Platz und trägt mit seinen religiösen Liedern und Gedichten (nefes), die er mit seiner Saz (Saiteninstrument) begleitet, dazu bei, dass der Gottesdienst vollzogen wird. Traditionell werden die Zakir in zwei Gruppen betrachtet: zum einen handelt es sich um die Gruppe derer, die als Zakir nur die religiösen Cem-Gedichte und Cem-Lieder der Volksdichter Şah Hatayî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet o.ä. vortragen und zum anderen gibt es darüber hinaus noch die Zakir-Gruppe derer, welche die oben erwähnten religiösen Lieder und Gedichte singen und zugleich auch noch den Titel des Âşıklık (wandernde Volkssänger und -dichter, die selbstlos lieben) mit sich führen. Diejenigen Zakir, die in die zweite Gruppe fallen und sich durch einen mystisch - verstandenen Liebestrunke (bade içme) im Traum auf den Weg des leidenschaftlich Liebenden Volkssängers (âşıklık) begeben oder mit anderen Worten, jene Zakir, deren Inspirationsquelle heilig ist und die im Laufe der Zeit bei den Zakir-Diensten eingesetzt werden, haben ein großes Ansehen in der Gesellschaft.

Âşık Ummanî, der in diesem Artikel untersucht wird, ist ein alevi-bektaşî Volksdichter, der in der Region Sivas zur Welt kam und nach einem Liebestrunke, den er im Traum aus der Hand eines Heiligen (pir) trank, anfang, als Volkssänger zu wirken. Âşık Ummanî hat in den Cem-Andachten als Zakir mitgemacht und war der Trägerfamilie Ağuıçen verbunden, welche zu den alevitischen Trägerfamilien zählt. Er nimmt seit 1992 in den Gottesandachten als Zakir der Trägerfamilie Hacı Bektaş Veli (Hacı Bektaş Veli Ocağı) teil.

Die vorliegende Arbeit befasst sich prioritär mit der Untersuchung des Leben des Volksdichters- und -sängers Âşık Ummanî, seiner selbstlosen Liebe, seiner literarischen Persönlichkeit sowie seiner Gedichte und behandelt darüber hinaus auch seinen Einsatz als Zakir in den Gottesandachten. Die Informationen über das Leben und über die Gedichte dieses selbstlos liebenden Volkssängers und -dichters stammen aus den Gesprächen, die man mit ihm geführt hat. Diese Gedichte wurden hinsichtlich ihrer Eigenschaften in Form, Sprache, Stil und Inhalt untersucht. Ummanî behandelt generell in seinen Gedichten neben sozialen Themen des Lebens auch

hauptsächlich Inhalte, die von der Glaubensstruktur der Alevi-Bektaschi Tradition, ihrer Lehren, ihrer Sitten und Bräuche, ihrer Weltbilder handeln.

Die vorliegende Untersuchung befasst sich mit dem Stellenwert dieser Gedichte in der alevi-bektaşî Literatur und mit ihren Einflüssen auf das soziokulturelle Leben und liefert darüber hinaus Erkenntnisse über den Prozess der Zakir-Werdens von Volkssängern und -dichtern (âşıklar), die der alevi-bektaşî Tradition verbunden sind.

Schlüsselbegriffe: Alevi-Bektaşî Dichtung, Volksdichter und -sänger aus Sivas, Âşık Ummanî, Trägerfamilie der Ağuiçen (Ağuiçen Ocağı), Zakir.

Giriş

Alevi-Bektaşî edebiyatı adı verilen zümre edebiyatı, tasavvufa dayanan halk edebiyatının bir koludur. İçerik bakımından ise Alevi-Bektaşîlerin gelenek ve göreneklerini, inançlarını, ayinlerini, öğretilerini, Hz. Ali sevgisini, on iki imamı, yol ulularını, velilerin kerametlerini, geçmişte yaşadıkları önemli olayları vb. konu edinmiştir.

Alevi-Bektaşî edebiyatında dünya sevgisi, yaşayışa ve dünya nimetlerine bağlılık da önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla bu edebi kolun realist bir yönü de vardır. Öyle ki yeri geldiğinde tarihte meydana gelmiş önemli olaylar dahi bu edebiyatta dile getirilmiş, yolun önde gelenlerine duyulan sevgi ya da onların karşısında yer alanlara beslenen kin, heyecanlı bir şekilde şiir yoluyla dile getirilmiştir (Gölpınarlı, 1992: 7).

Kaynağını Yunus Emre’de bulan Alevi-Bektaşî edebiyatı, Hacı Bektaş Veli sevgisi ve bağlılığı etrafında oluşan Bektaşî kültürü etkisiyle şekillenmiş ve XIV. yüzyılda Kaygusuz Abdal’la kurulmuştur. Nazımda olduğu gibi nesirde de orijinal eserler bırakan Kaygusuz’dan sonra XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başında yaşayan Şah Hatayî, lirizm yönü kuvvetli XVI. yüzyıl âşığı Pir Sultan Abdal, devamında Kul Himmet ve Hüseyinî gibi isimler bu geleneğin önemli temsilcileri arasındadır.

İlerleyen dönemlerde, özellikle XIX. yüzyılda, sosyal hayatta meydana gelen değişiklikler, batılılaşma hareketinin etkileri, bu edebiyatı da etkilemiştir. Dönemin tekke kültürü içinde yetişmiş şairleri, diğer edebi kolların temsilcileri gibi, öncelikle batılılaşmaya karşı tavır almış, hatta aralarında “Tekkede halvet yerine halk içinde Hak ile beraber” olmayı önerenler dahi çıkmış, ancak değişimin karşısında çok fazla duramamış ve birkaç temsilci dışında kalıcı iz bırakamamışlardır.

Gelenekte iz bırakan temsilci sayısı az olsa da, XIX. yüzyılda gerek Bektaşî tarikatına bağlı gerekse âşık şiiri temsilcisi olmakla birlikte tasavvufî nitelikte şiirler söyleyen, geleneksel telmih ve mecazları kullanarak eser veren şairler de çıkmıştır. XX. yüzyıl başlarında ise tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla bu edebiyat geleneğinin sona erdiği izlenimi oluşsa da, Alevi-Bektaşî edebiyatının özellikle cemevlerinde düzenlenen törenlerde varlığını devam ettirdiği görülmektedir (Çıblak Coşkun, 2014: 98-99).

Türkiye’de hem âşık şiiri hem de Alevi-Bektaşî şiiri açısından en dikkati çeken şehirlerden birisi de Sivas ilidir. Bu durum yörenin tarihi, siyasi, dini ve sosyokültürel yapısıyla açıklanabilecek bir husustur.

Sivas ve çevresinde yapılan araştırmalar, bu yörede geçmişten günümüze sayıları 500’ü aşan âşğın yetiştiğini ortaya çıkarmıştır. Yörede Alevi-Türkmen zümrelerine bağlı pek çok yerleşim biriminin olması ve buna bağlı olarak sazlı-sözlü ortamın yaygınlığı, usta-çırak ilişkisinin oldukça güçlü olması, çeşitli icra ortamlarında usta malî şiirlerin söylenmesi, çevredeki âşıkların âşıklığa yeni başlayanlar üzerindeki olumlu etkisi, halk hikâyesi anlatma geleneğinin varlığı vb. unsurlar hem âşık sayısını arttırmış hem de nitelikli ürünlerin verilmesinde ve günümüzde de âşıklık geleneğinin tüm canlılığıyla yaşatılmasında etkili olmuştur (Kaya, 2009: 134).

Bu çalışmanın inceleme konusu olarak seçilen Âşık Ummanî de, Sivas’ın Çamşılı yöresinde yaşamış ve Alevi ocaklarından Ağuiçen Ocağı’na bağlı bir âşıktır. Ummanî, XIX. yüzyıldan itibaren sosyokültürel hayatta meydana gelen, günümüz insanını da etkisi altına alan değişimlerden etkilenerek sanatını yeniden şekillendirmiş bir âşıktır. Buna göre şiirlerinde genellikle Alevi-Bektaşiliğın inanç ve felsefesini işlemekle birlikte, âşıklık geleneğine bağlı din dışı konulara da değindiği görülmektedir. Âşğın bir başka özelliğı ise Alevi-Bektaşî cemlerinde zakir olarak görev almasıdır.

Âşık Ummanî üzerinde, kendi şiirlerinden bazısını bir araya getirdiğı “Dost Yarası” (2004) adlı şiir kitabı dışında bugüne kadar herhangi çalışma yayınlanmamıştır. Bununla birlikte Alevi-Bektaşî şiirinin günümüz temsilcilerinin hem yetişme hem de eser verme bağlamında geçirdiğı evreleri, değışimleri yansıtmaması hem de “âşık-zakir” ilişkisinin tespiti bakımından araştırılması gereken bir âşıktır.

Alevi-Bektaşî cemlerinde on iki hizmet sahiplerinden biri olan zakir; deyiş, düvazımam, miraçlama, mersiye vb. türleri saz eşliğinde okuyan görevlidir. Günümüzde âşık kimliğı olmamakla birlikte cem nefeslerini okuyan zakirler de vardır, ancak daha önceleri gelenekte zakirlik hizmetinde bulunanların âşıklık kimliğine de sahip oldukları bilinmektedir.

Bu makalede, Âşık Ummanî’nin hayatı, âşıklığı, edebi kişiliğı ve şiirleri ele alınıp incelenmiş, bunun yanı sıra cemlerde zakir olarak nasıl görevlendirildiğı üzerinde durulmuştur. Âşğın hayatı ve şiirleriyle ilgili bilgiler, kendisiyle yapılan görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Derlediğimiz ve şiir kitabında yer alan yaklaşık 150 şiir

arasından Ummanî'nin yaşamının ve sanatçı kimliğinin farklı evreleri de göz önünde bulundurularak seçilen 18 şiir metni; biçim, dil ve üslup, içerik özellikleri yönünden incelenmiştir. Bu şiirlerin Alevi-Bektaşî edebiyatındaki yeri ve topluluk mensuplarının sosyokültürel hayatındaki etkileri üzerinde durulmuş, ayrıca Alevi-Bektaşî geleneğine bağlı âşıkların zakir olma süreci ve mevcut durum üzerine tespitlerde bulunulmuştur

1. Ummanî'nin Hayatı

Âşığın asıl adı Battal, soyadı ise Erden'dir. Âşık olduktan sonra “ulu, büyük, engin deniz, okyanus” anlamına gelen Arapça “umman” kelimesinden gelme “Ummanî” mahlasını kullanmaya başlamıştır.

Âşık, atalarının Horasan'dan Anadolu'ya gelen Alevi-Türkmen zümrelerinden olduğunu ve Anadolu Aleviliğinde “Avuiçen (Ağuiçen) Ocağı” diye bilenen ocağa mensup olduklarını belirtmektedir. Bu Türkmen zümresi, Horasan'dan Anadolu'ya geliş sürecinde ilk önce Erzincan'ın Vaver (Vağaver) köyüne yerleşmiş, oradan Elazığ'ın Sün köyüne, son olarak da günümüzde Sivas'ın Divriği ilçesindeki Sincan kasabasına bağlı Çakırağa köyüne geçmiştir.

Battal Erden, 3 Temmuz 1950 yılında Çamşılı yöresindeki bu köyde dünyaya gelmiştir. Âşığın annesi ise, Çakırağa köyüne yakın Şahin köyündendir. Babası Hasan Erden, köydeki lakabıyla “Kekeç Hasan” Ağuiçen Ocağı'nın tanınmış zakirlerinden olan “Derviş Ali”nin torunu, Yusuf'un da oğludur. Hasan Erden'in Battal (Âşık Ummanî) dışında üç kızı daha vardır. Genç yaşta ölen kardeşi “Battal”ın adını oğluna vermiştir.

Divriği'de maden işçisi olarak çalışan Hasan Erden, Âşık Ummanî henüz beş yaşında iken 1955 yılında geçirdiği bir iş kazası sonucu hayatını kaybetmiştir.

Babasının ölümünün ardından annesiyle beraber tekrar Çamşılı yöresi Çakırağa köyüne dönen âşık, ilkokul çağında Divriği'ye bağlı Şahin köyünde bulunan dayısının, sonrasında kayınpederi olacak Battal Polat'ın yanına gönderilmiş, burada hem ilkokulu okumuş hem de dayısının koyunlarını gütmekle görevlendirilmiştir. İlkokul yıllarından sonra yaklaşık 12 yaşlarında iken iş bulabilmek için İstanbul'daki akrabalarının yanına gitmiş, burada bir kahvehanede çırak olarak çalışmış, dışarıdan da ortaokul ve liseyi tamamlamıştır.

İstanbul'daki kahvehane çıraklığı dönemlerinde Âşık Daimî Baba ile tanışması ve onun saz evinde Davut Sularî, Ali Ekber Çiçek ile beraber sazın inceliklerini öğrenmeye başlaması kendisi için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 1962-1964 yıllarına tekabül eden bu süreçte saz çalmayı bir hayli ilerleterek Ruhi Su'dan nota dersleri de almıştır. 1965 yılından itibaren de gazino gibi çeşitli eğlence mekanlarında bazı sanatçıların saz ekibinde yer almıştır. 1968 yılında İstanbul Radyo Evi'nde kısa bir süre de olsa sanatını icra etme imkânı bulmuştur.

Saz ekipleriyle beraber yaşadığı sahne deneyimi 1970 yılına kadar sürmüş ve aynı yıl askere gitmiştir. Askerliğini Keşan (Edirne)'daki askeri birliğe bağlı bando bölümünde yapmış, 1972 yılında terhis olmuştur.

Askerlik sonrası tekrar İstanbul'a gelmiş, bu dönemde gazinolarda saz eşliğinde türküler okumuş, ayrıca Ruhi Su'nun da yönlendirmesiyle Unkapanı'nda marangozluk ve mobilyacılık yaparak geçimini sağlamıştır. Daha sonra annesinin isteği üzerine 1975 yılında memleketine dönmüş, Divriği Demir Çelik İşletmeleri'nde önce işçi sonra itfaiyeci olarak çalışmaya başlamıştır.

İşe girdiği yıl, dayısının kızı Satı Hanım ile evlenmiş ve bu evliliğinden üç oğlu ve bir kızı olmak üzere dört çocuğu dünyaya gelmiştir.

Âşık Ummanî, Sivas'a döndüğünde geçimini Demir Çelik İşletmeleri'nde çalışarak kazanırken bir yandan da çevre yerleşim birimlerinde düğün dernek gibi çeşitli eğlence ortamlarında saz eşliğinde türküler okumuştur. Bu süreçte deyişler, türküler kaleme almaya başlamış, dolayısıyla şiir söyleme konusunda da kendisini yetiştirmeye çalışmıştır.

1983 yılında postnişin Feyzullah Ulusoy döneminde Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na gitmiş, burada Coşkun Ulusoy ve Timurtaş Ulusoy ile tanışmış, sonraki yıllarda da dergâhta zakirlik hizmetiyle görevlendirilmiştir. Âşık Ummanî, yaklaşık 1992 yılından itibaren dergâhın daimi zakirleri arasında yer aldığını, aynı zamanda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde düzenlenen cemlere katılarak bu hizmeti yürüttüğünü belirtmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2003 yılında kendisine “zakir” kimliği verilen âşık, Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği (MESAM)'nin de üyesidir.

1995 yılında emekliye ayrılınca, çocuklarına daha iyi bir eğitim olanağı sunabilmek için Mersin'e yerleşmiştir. Hâlâ bu ilde ikâmet etmektedir.

2. Ummanî'nin Âşıklığını Hazırlayan Ortam ve Etmenler

Âşık şiirinde, âşıkları yönlendiren, sazını ve sözünü şekillendiren kurallar bütününe “âşıklık geleneği” adı verilir. Âşıklar, bu edebî gelenek içerisinde sanatçı kimliklerini kazanırken onların yetişmesinde ve ustalaşmasında etkili bazı aşamalar söz konusudur.

2.1. Âşıklığa Başlaması

Âşık Ummanî'nin saza ve söze yönelmesi çocukluk döneminde başlamıştır. Âşık, beş yaşında iken babasını kaybetmiş ve o dönemlerde babasının ölümünü kabullenmekte bir hayli güçlük çekmiştir. Geleneksel aile yapısına göre evli çiftler, aile büyüklerinin yanında kendi çocuklarını kucaklayıp seveemediğinden âşığın annesi de Ummanî'ye beklediği ilgi ve sevgiyi pek gösterememiştir. Babasızlığın verdiği üzüntüye annesinin bu tavrı da eklenince âşık, çocuk dünyasında büyük bunalımlar yaşamış, kendini hem öksüz hem yetim hissetmiş, bu dönemlerini sürekli ağlayarak geçirmiştir.

İlkokula gittiği dönemde dağlarda koyun güderken kendi kendine babası için sürekli ağıtlar yakmış, yalnızlığına ve çaresizliğine ağlamış, baba hasretiyle yanarak dağları inletmiştir. Yine böyle dertlendiği bir günde, bir ağacın altında uykuya dalması ve rüyasında bir evliyanın kendisine saz çalmayı nasihat etmesi ve bade sunması olayının ardından saza ve söze ilgisi başlamıştır.

Bu rüyanın ardından koyun güttüğü Şahin köyünden annesinin yaşadığı Çakırağa köyüne dönmüş, kendisine saz alınmadığı sürece dayılarının yanına dönmeyeceğini, koyunları da gütmeyeceğini söylemiştir. Annesi, geçimlerini sağlayabilmek için çobanlığa devam etmesi gerektiğini söylese de âşık, “Bana saz almazsanız kuzuları yaylatmam.” diyerek diretmiştir. Bunun üzerine annesi, oğlu için Ağa Dayı lakaplı bağlama ustasına bir teneke buğday karşılığında bağlama yaptırmıştır.

Âşığın ilk bağlaması karadut ağacından yapılmış oyma bir curadır. Bu curanın telleri, at kuyruğundan yapılmıştır, sazın tezenesini de dayısı yapmıştır. Sazına kavuşan âşık, tekrar koyunların peşine düşmüş, dağlarda bayırlarda bağıryan türküler söylemiştir.

Âşığın saza sahip olduktan sonra kendi kendine söylediği ilk türkü şu şekildedir:

Ben Allahım sana n'ettim
 Yetim kaldım yetim
 Canım ciğerimi kaybettim
 Yetim kaldım yetim

Yurdumuz yuvamız dağıldı
 Bacı gardaş yetim kaldı
 Ana bacı gece gündüz ağladı
 Yetim kaldım yetim

Bu dönemde âşık, sazını hiç yanından ayırmamış, koyunları güderken ya da köyüneyken kendi kendine sürekli çalıp söylemiştir. Öyle ki köylüler de onun yanık söyleyişinden etkilenmiş, sesini duydukları zaman etrafında toplanıp onu dinlemişlerdir.

2.2. Sazlı-Sözlü Ortam

Âşık Ummanî'nin ailesinin yaşadığı Çakırağa köyünü içine alan ve Sivas'ın Divriği ilçesinin batısında yer alan Çamşılı yöresi, Alevi-Bektaşî inanç ve ritüellerine sahip, gelenek ve görenekler açısından kendine özgü görünümünü bugün de muhafaza eden bir yöredir. Aynı zamanda âşıklarıyla, erenleriyle da meşhurdur. Nitekim Ummanî'nin soyundan da büyük âşıklar çıkmıştır. Babası Hasan Erden, iyi türkü okuduğu gibi Hasan Bey'in öz dedesi olan "Derviş Ali" de, Âşık Veysel'e saz hocalığı yapmış bir Alevi-Bektaşî şairidir. 19. yüzyılda Sivas'ın Emlek yöresinde yaşamış olan Derviş Ali, aynı zamanda Ağuçen ocakzadelerinin yürüttüğü cemlerde de baş zakir olarak görev almıştır.

Âşık Ummanî, çocukluk dönemlerinde büyük dedesi Derviş Ali'nin ve yöredeki diğer âşıkların deyişlerini, türkülerini dinlemiştir. Ayrıca köylerinde Cemal Dede (Cemal Erdoğan)'nin yürüttüğü ve İsmail Toprak'ın da zakirliğini yaptığı cemlere katılarak yol erkân konusunda bilgi edinmiş, deyişlerin derin anlamlarını keşfetmiştir.

İstanbul'da bulunduğu dönemlerde Âşık Daimî, Ali Ekber Çiçek, Davut Sularî gibi âşıkların sazını sözünü dinleme fırsatı bulmuş, diğer taraftan gazinolarda saz çalarak geçimini sağlamaya çalışmıştır. Yine bu dönemlerde en yakın arkadaşı Muhlis Akarsu, Arif Sağ, Ali Ekber Çiçek yakından görüştüğü arkadaşları arasındadır. Aynı zamanda Yıldırım Çınar, Musa Eroğlu, Erdal Erzincan ve Tolga Sağ vb. sanatçılar da görüştüğü diğer isimler arasındadır.

Askerliğini bando bölümünde yapması da onun klarnet, trombon, trompet ve bateri gibi enstrümanları tanınması ve çalmayı öğrenmesi açısından önemli olmuştur.

Askerlik sonrası köyüne döndüğünde kendi şiirlerini yazmaya başlamış, öte yandan hem dinî içerikli törenlere katılarak deyişleri dinlemiş hem de eğlence amaçlı düzenlenen törenlerde âşıklık geleneğine bağlı türküler okumuştur. 1983 yılında Hacı Bektaş Dergâhı'na gitmesi ve ilerleyen süreçte dergâhın zakirleri arasında yer alması, onun âşıklığını önemli ölçüde etkilemiş, dergâhtaki diğer büyük zakirlerle ve âşıklarla cemlere katılmıştır.

Görüldüğü üzere Ummanî, soy itibarıyla âşıkların, zakirlerin olduğu bir aileden gelmektedir. Ayrıca küçük yaşlardan itibaren cemlere katılması, buradaki deyişlerin, düvazıamların, mersiyelerin vb. Alevi-Bektaşî halk şiiri örneklerinin anlamını, gelenekteki önemini kavraması, ayrıca cem dışında da sazlı-sözlü ortamların hayatının her alanını doldurması, geleneğin önde gelen isimleriyle tanışması onun sanatının şekillenmesinde etkili olmuştur.

2.3. Usta-Çıracak İlişkisi

Âşıklığın temelinde âşıklığa karşı heves ve isteğin yanı sıra söz ve ezgi bakımından da belirli bir yeteneğin bulunması gerekmektedir. Âşığın sanatçı kimliği kazanmasında onun öğrenme süreci, bellek kuvveti, yaratıcılığı, hazırcı cevaplılığı, kelime dağarcığı, iyi ve etkili konuşabilme ve şiir söyleyebilme yeteneği, ayrıca iyi bir müzik kulağına sahip olması, belirleyici unsurlardır (Artun, 2011: 61).

Gelenekte bu özelliklere sahip olup da âşık olmak isteyen bir aday, usta bir âşığın yanına çıracak olarak kapılanmaktadır. Çıracılık dönemi adayın yeteneğine ve gelişimine bağlı olarak üç, beş ya da yedi yıl sürebilmektedir. Bu süreçte âşık aday, saz çalmayı, dörtlüklerle şiir söylemeyi, parmak hesabı denilen hece ölçüsünü, kafiyeyi, irticalen (doğaçlama) söylemeyi, ayak açmayı, atışmayı, alanın terminolojisini, halk hikâyesi anlatmayı vb. geleneğin kendine özgü kurallarını öğrenmektedir. Çıracılık döneminin sona ermesinin ardından ustası âşığa, icazet vermekte, kimi zaman şiirlerinde kullanacağı mahlasını da söylemektedir. Böylelikle aday, usta âşık kimliğine sahip olarak, ustası olmadan fasillara katılıp karşılaşmalarda bulunabilmekte, âşık meclislerinde kendi şiirlerini okuyabilmektedir.

Günümüzde usta-çıracak geleneğinde büyük çözümler meydana gelmiştir. Âşıklık daha önceki dönemlerde olduğu gibi bir meslek olmaktan çıkmıştır. Âşıklar, artık

kendilerine âşıklığın dışında bir geçim kaynağı bulmak zorundadır. Dolayısıyla işini, ailesini, çocuklarını bırakarak bir ustanın yanında yıllardır çırak olarak kapılanıp, Anadolu'yu diyar diyar dolaşma dönemi sona ermiştir. Bunun yerine âşık adayları, çevrelerindeki usta âşıkların sazını-sözünü dinleyerek, kitaplarını okuyarak, saz kurslarına devam ederek geleneği öğrenmeye çalışmaktadır.

Bu bağlamda Âşık Ummanî de geleneksel anlamda usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişmemiştir. Babasını çok küçük yaşlarda kaybetmesi, hayata erken başlamasına ve ailenin geçimine katkı için çalışmak zorunda kalmasına neden olmuştur. Ekonomik açıdan sıkıntılı bir çocukluk ve gençlik dönemi geçiren âşık, çevresindeki deyişleri, türkülerini dinleyerek, âşıkların sazlı-sözlü sohbetlerine katılarak kendini geliştirmiş bir âşıktır.

Alevi-Bektaşî geleneğinin kendine özgü inanç yapısı ve öğretileri içerisinde sazın ve deyişin büyük öneme sahip olması ve âşığın bu kültür ortamı içerisinde yetişmesi onun sanatında belirleyici olmuştur. Ancak âşık olma sürecinde onun sanatına yön veren, kimi zaman kendisine ustalık yapan önemli isimler de elbette olmuştur.

Bu isimler arasında büyük dedesi “Derviş Ali” ilk sırada gelmektedir. Âşık, yaşadığı çevrede onun deyişlerini, türkülerini dinlemiş, kendisine onu örnek almıştır. İstanbul'da bulunduğu yıllarda, Âşık Daimî (İsmail Aydın)'yle tanışması ve onun saz evine sıklıkla gelip gitmesi, kendi ifadesiyle büyük şanstır. Bu yolla saza düzen vermeyi, ezgiyi, halk şiirinin geleneksel nazım şekilleri ve türlerini kısacası saz eşliğinde şiir söylemenin bütün inceliklerini öğrenmeye başlamıştır. Bu sebeple Âşık Daimî'yi ustası kabul etmektedir. Ummanî, saz evine gelip gittiği dönemlerde Daimî'nin ustası Âşık Davut Sularî ile de tanışmış, her iki âşığın sazını, sözünü dinlemiştir. Yine İstanbul'da kaldığı yıllarda Ruhi Su ile bir arada bulunmuş ve kendisinden nota dersleri almıştır.

Âşık Ummanî askerlik sonrası köyüne döndüğünde ise âşıklık geleneğinin kurallarını öğrenmiş ve kendisi de şiir yazmaya başlamıştır, ancak onun 1983 yılında Hacı Bektaş Veli Ocağı'na gitmesi ve burada Çelebilerden Coşkun Ulusoy ve Timur Ulusoy ile tanışması, hayatında yeni bir kapı aralamıştır. Bu olayın akabinde âşık düzenli olarak Hacı Bektaş Veli'yi anma törenlerinde zakir olarak görev almış ve dergâhın önde gelen zakiri Hasan Devranî'den bu hizmetle ilgili bilgiler almıştır.

Âşık, hayatının çeşitli dönemlerinde karşılaştığı bu kişileri usta olarak kabul etmekle birlikte Yunus Emre'nin şiirlerini büyük bir beğeniyle okuduğunu, aynı

zamanda “Şah Hatayî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Viranî, Noksanî, Derviş Ali, Harabî vb.” Alevi-Bektaşî şiiirinin önde gelen temsilcilerini, öte yandan Karacaoğlan, Seyranî, Âşık Veysel gibi meşhur âşıkları kendisine örnek aldığını, onlar gibi şiiir söylemek istediğini de vurgulamıştır.

Âşık Ummanî'nin edebî kişiliğinin oluşmasında ilgisinin ve yeteneğinin yanı sıra yokluk ve dert içinde büyümesi, yaşadığı çevrenin dinî ve sosyal özellikleri, etkileşimde bulunduğu âşıklar ve diğer sanatçılar belirleyici olmuştur.

2.4. Rüyada Bade İçme

Âşık Ummanî, badeli âşıklardandır. Saz çalıp türkü söylemeye rüyasında gördüğü pirin elinden aşk badesi içmesinin ardından başlamıştır. Küçük yaşlarda babasını kaybeden ve geçim derdi nedeniyle altı yaşından itibaren annesinden ayrı bir köyde koyun gütmek zorunda kalan âşık, gördüğü rüyayı şu şekilde anlatmaktadır: *“Yetimliğim ve fakirliğim verdiği acıyla dertli dertli ağlayıp koyunları yayladığım bir gün bir ağacın altında içim geçmiş. Bir rüya gördüm. Rüyamda uzun boylu, elinde asası olan mübarek bir zat gördüm. Başımı ve sırtımı sıvazladı. Ağlama oğlum, sabret, dedi. Bana bir kase içinde bir şey içirdi. Uyandığımda içimin ferahladığını hissettim. Bu olaydan kimseye bahsetmedim. Bir gün durdum, ikinci gün durdum, üçüncü gün dayanamayıp annemin yaşadığı köye kaçtım. Bana saz almadıkları sürece de geri dönüp koyun gütmeyeceğimi söyledim. Bana saz aldılar, o gün bu gün de sazımı yanımdan hiç ayırmadım. Rüyada bana içirilen o içeceğin de dünyadaki hiçbir içecekten lezzetini, tadını bulamadım.”*

Âşıklık geleneğinde rüya büyük bir sıkıntının ardından görülür. Bu durum Âşık Ummanî için de söz konusudur. Rüyanın ardından âşık ferahladığını, içinin hafiflediğini belirtmektedir. Bundan sonra dertlerini, acılarını, duygu ve düşüncelerini hep saziyle dile getirmeye başlamıştır.

2.5. Mahlas Alma

Gelenekte âşıklara mahlas birkaç şekilde verilebilmektedir. Buna göre âşığa mahlasını ya rüyasında gördüğü pir vermekte, ya usta-çırak ilişkisi içerisinde artık olgunlaştığına inanılan adaya âşıklığı kendi başına sürdürebileceğine dair yetki yani icazet verilmesinin ardından ustası vermekte ya da âşık kendi mahlasını kendisi seçmektedir.

Âşığa “Ummanî” mahlası, Hacı Bektaş Veli soyundan geldiği kabul edilen Çelebiler tarafından verilmiştir. Kendi ifadesine göre gençlik dönemlerinde Çelebilerden Cemalettin Ulusoy ve Ali Cevat Ulusoy cem için köylerine geldiğinde onun sazını ve deyişini çok beğenerek; “Oğlum, senin nefesin, sazın, deyişin bir umman-ı derya, bundan böyle mahlasın Ummanî olsun.” demesi üzerine şiirlerinde Ummanî mahlasını kullanmaya başlamıştır.

Âşık Ummanî’ye mahlasının Hacı Bektaş Veli’nin bel evladı kabul edilen Çelebiler tarafından verilmesi, âşığın sanatçı kimliğinde Bektaşî dergâhının rolünü de açıkça göstermektedir. Âşık şiirlerinde mahlas olarak genellikle “Âşık Ummanî”yi tercih etmektedir, ancak kimi zaman şiirin ölçüsüne, kafiyesine, dizelerdeki ses uyumuna bağlı olarak mahlasını “Âşık Ummanî Erden, Umman Erden, Erden Ummanî, Erdenî” şeklinde de kullanabilmektedir.

3. Ummanî’nin Sanatı

Sazı eline çok küçük yaşlardan itibaren alan, büyük bir gayretle saz çalmayı ilerleten âşık, gençlik dönemlerinde Âşık Daimî’den ezgiyi ve sazın inceliklerini öğrenmiş, hatta Ruhi Su gibi saz üstadından nota dersleri almıştır. Şiir yaratım sırasında ise kendi ifadesiyle çok yoğun duygular içerisindedir. Buna göre genellikle kederli, bunalımlı bir ruh halinin ardından kendisine bir ilham geldiğini, böyle anlarda dizelerin dilinden döküldüğünü, bunları hemen yazıya aktardığını ve ezgisiyle de okuduğunu belirtmektedir. Şiirlerin dile gelmesiyle birlikte kederli hali de ortadan kaybolmaktadır.

Âşık Ummanî’nin icra ortamı ise hem dinî hem de din dışı bir nitelik taşımaktadır. Buna göre Ummanî, cemlerde ve kent merkezlerinde yol büyükleri adına düzenlenen anma törenlerinde, genellikle Alevi ozanlarının meşhur deyişlerini okumakta, diğer taraftan dost meclislerinde ve eğlence amaçlı çeşitli toplantılarda kendi şiirlerini dile getirmektedir.

Şiirleri, biçim bakımından âşık tarzı şiir geleneğinin özelliklerini taşımaktadır. İçerik bakımından ise hem din dışı konularda hem de Alevi-Bektaşî geleneğinin kendine özgü yol öğretileriyle ilgili konuları işlemiştir.

Çalışmamızda âşığın şiirleri, biçim, üslup ve içerik olmak üzere üç başlıkta ele alınıp incelenmiştir.

3.1. Şiirlerinin Biçim Özellikleri

Âşık tarzı şiir geleneği, belirli kurallara, kalıplara ve belirli düşüncelere bağlıdır. Geçmişten günümüze gelenekte yer alan ve âşıklar tarafından kullanılan geleneksel özellikler, daha ziyade nazım biriminde, ölçüde, kafiyede ve dilde kendini göstermektedir. Nazım birimi genellikle dördlüktür, ölçü gelenekte “parmak hesabı” denilen hece ölçüsüdür, kafiyeler çoğunlukla tek ses benzerliğine dayalı yarım kafiyedir.

Âşık Ummanî geleneğe bağlı kalarak şiirlerinde daha ziyade dörtlük nazım birimi ve koşma biçimini kullanmıştır.

İnci mercan cevher döker dilleri
Aslı erenler Horasan pîrleri
Canan âşıklar dergâh gülleri
Dalıp bu serimden geçesim gelir
(18/3)

Koşma nazım biçiminin yanında âşığın beş dizeden oluşan nazım şeklini de denediği görülmektedir.

Şah Hüseyin Hüdam Ali nurudur
Gözümüzden akan derya gülüdür
Erden Umman Hüseyin meftunudur
Ah canım Hüseyin canan Hüseyin
Erenler içinde civan Hüseyin
(15/3)

Âşığın koşma biçimindeki şiir dördlüklerinin arasına iki dizeden oluşan nakarat ekleyerek oluşturduğu nazım biçimleri de vardır.

Türlü renge bezenmişsin
Zülfükârın kuşanmışsın
Düldülüne binmişsin
Ali güldür Ali güldür
Ali'nin bindiği düldül
Gahi lale gahi sümbül
(6/4)

Ummanî, âşık tarzının biçimsel özelliklerine bağlı kalarak şiirlerini hece ölçüsüyle yazmış, gelenekteki diğer halk şairleri gibi daha ziyade 11 (6+5 ya da 4+4+3)'li, bazen de 8 (4+4 ya da 5+3)'li ya da 7 (4+3)'li kalıpları tercih etmiştir.

Çekmiyor yükümü / yorgun dizlerim
 Yar gelmezse / açık gider / gözlerim
 Küsmüş konuşmaz / artık dillerim
 İlle dost yarası / bitirdi beni
 (4/3)

Âşık, şiirlerini içinden geldiği gibi yazıya aktardığını ve sonrasında anlamı bozmamak adına bu metinler üzerinde düzeltme yapmak istemediğini belirtmektedir. Bu da kimi zaman belirli bir kalıpla söylediği şiirlerinde bir fazla ya da bir eksik dizelerin oluşmasına neden olmuştur. Örneğin 11'li hece ölçüsünü kullandığı bir şiirinde, kimi zaman 12'li kimi zaman da 10'lu kalıba rastlanabilmektedir.

Halk şiirinde kafiye konusunda, divan şiirinde olduğu gibi kesin, kuralcı bir tutum yoktur. Âşıklar, şiirlerini irticalen yani hazırlıksız olarak doğaçlama söyledikleri, ayrıca belirli bir eğitim almadıkları için kimi zaman kafiyede ses benzerliğiyle yetinmişlerdir. Yapıları ya da yazılışları farklı olsa da kulakta hoş bir uyum bırakan ses benzerliği kafiye olarak kullanılmıştır. Bir başka deyişle “Kafiye göz için değil kulak içindir” anlayışını benimsemişlerdir.

Âşık Ummanî de diğer halk şairleri gibi şiirlerinde genellikle tek ses benzerliğine dayalı yarım kafiyeyi kullanmıştır.

Nedir bu dertleri sardın başıma
 Dertli sazdan gelen telleri dinle
 Aç gönül deryanı can kulağınla
 Bal şerbeti akar dilleri dinle
 (1/1)

Ummanî'nin tam kafiye ile sayıları az da olsa zengin kafiyeyi kullandığı şiirleri de mevcuttur. Ancak bu dizelerde yer yer kafiye hatalarına ya da “l-r, s-z, ç-ş, b-p vb.” çıkakları aynı olan ünsüz ya da “a-e, ı-i, u-ü, ı-i” gibi ünlü seslerle kafiye yapabildiği görülmektedir. Kafiye için, dize sonunda ahenkli bir ses uyumu yaratmak yeterli görülmüştür.

İnsanlıkta maksat kemale ermek
 Gaye sırr-ı hakikati görmek
 Mürşid-i kâmilin cemalin bilmek
 Bugün erenlerin yoluna düştüm
 (11/3)

Âşık, şüirlerinde biçim bakımından geleneğin kendine özgü kalıplarını kullanmıştır. Bununla birlikte ölçü ve kafiye bakımından kimi zaman hatalı dizelere de rastlanmaktadır. Ayrıca âşık, şekil bakımından arayışlara da girerek geleneğe biçim bakımından farklı şüirlerle katkıda bulunmuştur.

3.2. Şüirlerinin Dil ve Üslup Özellikleri

Âşık Ummanî'nin dil ve söyleyişinde onun bağlı bulunduğu edebî gelenek ile yaşadığı çevrenin özellikleri belirleyici olmuştur. Buna göre âşık, kökeni yüzyıllar öncesine dayanan “âşıklık geleneği ve âşık şüiri” ile “Alevi-Bektaşî şüiri”nin kelime kadrosu ve belirli kalıplarına bağlı bir söyleyişe sahiptir. Ancak her iki edebî geleneğin kendisine sunduğu kalıplara bağlı kalmakla birlikte kişiliği, ruhsal yapısı, ailesi, sosyal çevresi, inanç yapısı, yaşam tarzı, eğitimi vb. özelliklerine uygun olarak yeni ve farklı bir söyleyiş biçimine sahip olmuştur.

Gelenekten beslenerek günlük dilin üzerinde bir şüir dili yakalayan âşıklar, zengin bir hayal ve mecaz dünyasına sahiptir. Duygu ve düşüncelerin, acıların, sevinçlerin, özlemlerin, günlük yaşamın vb. pek çok unsurun ifade edilmesinde geleneğin ortak kalıplarından yararlanmışlar, kimi zaman da bu söyleyiş biçimlerine yaşadıkları çevreden beslenerek yeni eklemelerde bulunmuşlardır.

Âşık Ummanî de gerek dinî gerekse din dışı konuları işlediği şüirlerinde geleneğin kelime kadrosundan yararlanmış, ancak işlediği konuya göre bazen de sosyal hayatta karşılaştığı olaylara bağlı olarak farklı kavram, mecaz ve mazmunları da şüirlerinde kullanmıştır.

Bilindiği üzere Ummanî, köyde doğmuş, geçim derdi nedeniyle büyük şehre giderek gurbeti tanımış, kent ortamının sıkıntılarını yaşamış bir âşıktır. Özellikle âşık tarzı ürünlerinde kendi duygu ve düşüncelerinin yanı sıra kent insanının sorunlarını da etkili ve eleştirel bir üslupla dile getirmiştir. Bu tür şüirlerinde sanat yapma kaygısından oldukça uzaktır, ancak sözün doğal akışı içerisinde söyleyişine bir güzellik ve âhenk kazandırmak düşüncesiyle kimi zaman çeşitli anlam ve söz sanatlarına da başvurduğu

olmuştur. Bununla birlikte onun asıl amacı, toplum hayatında gözlemlediği aksaklıkları, sorunları çarpıcı ve etkileyici bir şekilde gözler önüne sermektir. Dolayısıyla söyleyişi oldukça sade, rahat ve akıcı bir nitelik taşımaktadır.

Âşık, Alevi-Bektaşî geleneğine bağlı olarak söylediği şiirlerinde de bu edebî kolun dinî terminolojisini, terkiplerini, mazmunlarını, yol öğretileriyle ilgili sıkça kullanılan kavram ve sözcüklerini kullanmıştır. Bu tür şiirlerinde Alevi-Bektaşî kültürünü, inanç yapısını, yaşam tarzını, temel öğretilerini yoğun olarak dile getirmiştir. Ayrıca geleneğin kendine özgü atasözlerini, deyimlerini, motiflerini kullanarak ele aldığı konuya derin anlamlar katmış, kimi zaman da yol büyüklerinin hayatlarına, kerametlerine göndermelerde bulunarak söyleyişine akıcılık kazandırmıştır. Onun özellikle adab ve erkândan bahsettiği şiirlerinde didaktik bir üslup ön plana çıkmaktadır.

Dil ve üslup özellikleri bakımından her ne kadar bağlı bulunduğu geleneğin özelliklerini yansıtsa da Âşık Ummanî, köy ile şehir kültürü arasındaki geçiş döneminde sanatçı kimliği kazanmış bir âşıktır. Bu nedenle Alevi-Bektaşî kültürünün kent ortamında yaşadığı değişim ve dönüşüm sürecinden etkilenmiştir. Şiirlerinde biçim bakımından geleneğin dışına çıkarak kimi zaman yeni arayışlar içerisine girmesi ya da içerik yönünden köyden kente göç eden kitlenin dinî, ahlaki ve sosyal hayatında meydana gelen değişiklikleri ve yoldan kopuşları yalın bir şekilde gözle önüne sermesi onun bu özelliğini açıkça göstermektedir.

3.3. Şiirlerinin İçerik Özellikleri

Âşık, şiirlerinde içinde yetiştiği Alevi-Bektaşî kültürüne, inancına dayalı konuları dile getirmekle birlikte yaşadığı çağ ve çevresindeki olayları gözlemleyerek ve kendi hayatını esas alarak din dışı konularda da şiir söylemiştir. Onun şiirlerini içerik bakımından; “âşık tarzı halk şiiri” ile dinî-tasavvufî halk edebiyatının önde gelen kolu “Alevi-Bektaşî şiiri” olmak üzere iki başlıkta incelemek mümkündür.

3.3.1. Âşık Tarzı Halk Şiirlerinde İçerik

Âşıklık geleneğinde âşıklar, “aşk, özlem, güzellik, yigütlük, ölüm, toplum, din, zamandan şikâyet, doğa vb.” şeklinde sıralayabileceğimiz birçok konuyu işlemiş ve bu şiirlere ele alınan konuya göre “güzelleme, koçaklama, taşlama, ağıt, öğütme, yalanlama, kargışlama, alkışlama, salavatlama gibi” gibi adlar vermişlerdir. Günümüz âşıkları da benzer konuları işlemekle birlikte bu konulara ilave olarak yeni konularla

geleneği zenginleştirmiş ve dolayısıyla yeni türlerin ortaya çıkmasını sağlamışlardır (Çıblak Coşkun, 2009: 65)

Âşık Ummanî, âşıklık geleneğine bağlı olarak söylediği şiirlerinde söz konusu konulara değinmesinin yanı sıra özellikle kendi hayatında yaşadıklarını ve sosyal hayattaki aksaklıkları dile getirmiştir. Onun şiirlerini içerik bakımından;

- 1.Yaşamı boyunca çektiği sıkıntıları işlediği bireysel nitelikli şiirler
2. Gurbet ile ilgili şiirler
- 3.Sosyal olaylarla ilgili şiirler
4. Belirli kişilerle ilgili şiirler

şeklinde sınıflandırabiliriz.

Küçük yaşta babasını kaybeden âşık, hayatında büyük bir boşluk yaşamış, annesinden ya da diğer aile büyüklerinden beklediği ilgi ve şefkati bulamayınca da duygusal anlamda büyük bir çöküntü yaşamıştır. Babasızlık özlemine, ekonomik sıkıntılar da eklenince küçük yaşlardan itibaren annesinden ayrılıp çalışmaya başlamış, bu sebeple hem çocukluk döneminde hem de gençlik dönemlerinde kendi ifadesiyle gün yüzü görmemiştir. Bu dönemde yaşadıklarını sık sık şiirlerinde işlemiştir.

Zalim Sivas vilayetim
Kader beni etti yetim
Çocuklukta çobanlık ettim
Kara yazım kör kaderim
(8/1)

Âşığın yaşadığı maddi ve manevi sıkıntılar, gençlik döneminde de devam etmiştir.

Yıktı gençliğimi ihtiyar eyledi
Vücudumu iplik gibieledi
Gam geldi dertler söyledi
Ah yetimlik ah yetimlik
(5/2)

Geçim derdi nedeniyle çocuk yaşta çalışması için İstanbul'a gönderilen Ummanî, yaşadığı gurbet acısını da sıkça işlemiştir.

Bitmiyor hasretin özlem kederi
Şu zalim gurbetin derdi minneti
Beter etti gayrı Umman Erden'i
Her gün gam kederle geçti bu ömrüm
(10/4)

Âşık, gurbette kaldığı dönemlerde, kent ortamını yakından gözlemlemiş, buradaki sosyal hayatta karşılaştığı ahlaki problemleri de dile getirmiştir.

Yiğitler namerde muhtaç olmuş
Çilenin adını gurbet koymuşlar
Hırsız ıpsız yolsuz kral olmuşlar
Gurbet elde mağdur gurura bakın
(14/1)

Sosyokültürel hayatta yaşanan yolsuzluklar, ahlaksızlıklar vb. aksaklıklar, âşığı derinden etkileyen konulardır. Ummanî'nin bu aksaklıkları eleştirdiği pek çok şiiri vardır.

Eğlence bir hoşun gülmek çirkinin
Yeminler ıpsızın iman dinsizin
Onur şerefsizin para hırsızın
Bitirdin ömrümü yaralı sinem
(7/2)

Âşık, bazı şiirlerinde ise belirli kişileri konu edinmiş, en yakınında yer alan bu kişilerle başından geçen olayları, yaşadığı ayrılık ve hüznü dile getirmiştir. Bu tür şiirlerinden birisi olan aşağıdaki örnekte; oğlunun tecrübesizliği nedeniyle borca girmesini ve bu sorunu aşıncaya kadar ailece çektikleri sıkıntıyı işlemiştir.

Can pazara düştü oğul elinde
Yüreğim kan ağlar gözüm selinde
Derdim dillenir bağlamam telinde
Her dem ağlamaktan gülemez oldum
(9/2)

Ummanî, sayıları az da olsa güzelleme türünde şiirler söylemiştir. Bu tür şiirlerinde doğa güzelliklerini işlediği gibi sevgiliye duyduğu aşkı, özlemi ya da onun ilgisizliği gibi konuları dile getirmiştir.

Gül yüzlüm aşk-ı sevdana doyulmaz
Sensin beni bu hallere düşüren
Ak gerdan üstüne solmuş gül konmaz
Sensin beni halden hale düşüren
(12/1)

Genel olarak Âşık Ummanî, âşık tarzı ürünlerinde “yetimlik duygusu, fakirlik, memleket özlemi, anne-baba ve kardeş özlemi, aşk, zamandan şikâyet, dünya düzeninin bozulması, sosyal hayattaki aksaklıklar gibi çeşitli konuları işlemiştir.

Geçim derdi nedeniyle küçük yaşlardan itibaren büyük şehre gidip çalışmak zorunda kalan Ummanî, bu yolla köy ortamının dışında kent kültürünü de yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Buna bağlı olarak da hem kendi yaşamını hem de şehir insanının yaşam şekli çerçevesinde sosyal hayatla ilgili sorunları yoğun olarak dile getirmiştir. Bu mahsullerin büyük çoğunluğu taşlama türünde söylenmiş örneklerdir. Bunun dışında yaşadığı acıklı olaylara bağlı olarak söylediği ağıt örnekleri; doğa güzellikleri ya da sevgiliyi konu edindiği güzelleme de mevcuttur.

3.3.2. Alevi-Bektaşî Halk Şiirlerinde İçerik

Alevi-Bektaşî şiirinde âşıklar; ilahî aşkı, Tanrı'nın varlığı ve birliğini, adab ve erkânı, yol öğretilerini, yol ulularını konu edinen şiirler söylemişlerdir. Bu şiirlere, konularına göre nefes ya da deyiş, tevhid, münacat, devriye, hikmet, düvazımam, miraçlama gibi isimler verilmiştir.

Âşık Ummanî de bu tarz şiirlerinde, gelenekteki diğer âşıklarla benzer konuları işlemiştir. Onun şiirlerinde öne çıkan konulardan birisi Hak aşkı ve Hakk'a kavuşma isteğidir.

Yine mi çoşuyor dertler pınarı
Tane tane akan yaşlara bakın
Gönül arzuluyor her dem o yarı
Cemalimde parlar nurlara bakın
(13/1)

Hakikate giden yolda gizli sırlar, gizli bilgiler vardır. Âşık şiiirlerinde, batın bilgisiyle kavranabilecek bu sırlardan da bahsetmiştir.

Arının çiçekten balı yapışı
Örümceğin sırdan ağı örüşü
Durnanın ilahî semah dönüşü
Hikmetine sual olmaz yarabbi
(3/2)

Geleneğe göre taliplerin Hakk'a ulaşmasını sağlayan tarikat yolu, aşılması zor, meşakkatli bir yoldur. Bu nedenle de "kıldan ince kılıçtan keskin" olarak ifade edilir. Hak yolcusunun amacına kavuşabilmesi için bu yolda canından dahi vazgeçmeyi göze alması ve mutlaka bir pirin eteğini tutması gerekmektedir. Ummanî, kimi zaman da erenlerin gönülden bağlı olduğu Hak yolunu ve bu yolun önemini konu edinmiştir.

Bugün erenlerin yoluna düştüm
Meğer kıldan ince kılıçtan keskin
Canı başı verip serimden geçtim
Bugün erenlerin yoluna düştüm
(11/1)

Tarikat yolunda canların Hakk'a ulaşmasına yardımcı olan başka bir husus ise muhabbet meclislerine katılarak pirin sohbetini dinlemektir. Öyle ki hikmet içerikli bu sözler, Hak yolcusu için cevher kadar değerlidir. Ummanî, hem zahir hem batın bilgileri aktararak talibin hakikatı kavramasına yardımcı olan bu sohbetlerin önemini de işlemiştir.

İnceden eğirip ince dokurlar
Zahirden batından Hak'tan okurlar
Can baş feda pire kurban olurlar
Hakikatten söyler mercandır sözler
(17/3)

Âşık Ummanî şiiirlerinde sıklıkla başta Hz. Ali olmak üzere on iki imam sevgisini ve bu yol ulularına bağlılığını da dile getirmiştir.

Sensin şah-ı vilayet
Sende mucizet keramet
Bin bir âlemde hikmet
Ali güldür Ali güldür
Ali'nin bindiği düldül
Gahi lale gahi sümbül
(6/3)

On iki imamın yanında “Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa, Lokman Parende, Hallac-ı Mansur vb.” yol büyükleri de öğretileriyle, yaşam şekilleriyle, yetiştirdikleriyle, kerametleriyle Ummanî'nin şiirlerinde yer almıştır.

Vilayet erenler Horasan piri
Şah İbrahim Veli Ahmedî Yesî
Lokman-ı Perende Bektaşî Veli
Hak için dâr'ına durasım gelir
(18/4)

Alevi-Bektaşî geleneğinde cemin yürütülüş şekli, buradaki ibadetlerin derin anlamı, ceme kimlerin katılabileceği bilgisi de âşığın şiirlerinde sıklıkla işlenmiştir.

Medet mürvet deyî candan geçilir
Hak muhabbetinde demler içilir
Suçlu olanlar da dâr'a çekilir
Âşıklar açar maşuk kapısını
(2/4)

Âşık Ummanî, on iki hizmeti ve hizmet sahiplerini de şiirlerinde konu edinmiştir. Cemin yürütülmesinde ve ibadetlerin yerine getirilmesinde sazın ve saz eşliğinde okunan deyişlerin ayrı bir yeri vardır. Bu sebeple geleneğe saz için “telli Kur'an” ifadesi kullanılmıştır. Âşık Ummanî, kimi zaman Hak bilgisinin, gizli sırların, yol öğretilerinin saz eşliğinde dile getirildiğini vurgulamış, bu bilgileri aktarması dolayısıyla zakirin de cemdeki rolüne ve kutsallığına dikkati çekmiştir.

İlim irfan almış Hak divanında
Koçlar gibi yürür pirin yolunda
Elde telli Kur'an er meydanında
Ladün ilmi söyler telli zülfükâr
(16/1)

Âşık Ummanî, Alevi-Bektaşî edebiyatı içerisinde yer alan şiirlerinde, bu zümrenin gelenekleri, inançları ve ibadet şekilleriyle ilgili hemen her konuyu işlemiştir. Bu konular içerisinde; ilahi aşk, Hak yolu, bu yolun zorlukları, Hz. Ali sevgisi, on iki imama bağlılık, yol ulularına saygı, Hak meydanı, cem ritüelleri, on iki hizmet, sırr-ı hakikat, temel ahlak prensipleri vb. pek çok inanç öğretisi yer almaktadır.

Âşık Ummanî, bu tarz şiirlerini muhabbet meclislerinde icra ederek aşkında topluluğa özgü gelenek ve göreneklerin, inanç yapısı ve yaşam tarzının tanıtılması, yaşatılması ve aktarılması bağlamında önemli bir işlevi de yerine getirmektedir. Bu tür bilgilerin ezgiyle ve şiir yoluyla aktarılması ise topluluk mensupları üzerindeki etkileyiciliği açısından önemlidir.

4. Ummanî'nin Zakir Olması

Alevi-Bektaşî zümrelerin dinî ve sosyal hayatını düzenleyen cemler, sözlü kültür ortamında öğrenilir, yaşatılır ve aktarılır. Aynı şekilde cemdeki hizmet sahiplerinin de dede ya da rehber gibi yol büyükleri tarafından belirli bir eğitimden geçirilmeleri söz konusu değildir. Buna göre zakirlik hizmetine talip olan adayların öncelikle içlerinden gelen büyük bir istek ve şevkle kendilerini yetiştirmeleri gerekmektedir. Bu süreçte Alevi-Bektaşî kültürünün, cem geleneğinin, sazlı-sözlü kültür geleneğinin zakir adayları üzerinde elbette etkisi büyüktür. Ancak asıl önemli olan husus kişinin özel ilgisi ve bu alandaki yeteneğidir (Çıblak Coşkun, 2014: 121).

Zakirliğe talip olan adaylar, küçüklükten itibaren cemlere katılarak yol ve erkânı öğrenmiş, Alevi-Bektaşî öğretilerini kavramış, cemin anlamını ve deyişlerdeki gizli manayı keşfetmiş olmalıdır. Ayrıca iyi saz çalması ve deyiş bilmesi, saz eşliğinde deyişleri ustalıkla okuyabilmesi de zaruridir. Bu da kişinin ancak çocukluk dönemlerinden itibaren kendisini bu alanda yetiştirmesiyle mümkündür. Zira zakirlik, cemlerin temel hizmetlerinden birisidir. Zakir, musahibi olan, görgüden geçen ve yol düşkünlüğü olmayan adaylar arasından, topluluk mensuplarının onayı ve dedenin izniyle seçilir ve cemde dedenin yanında oturarak cemin yürütülmesine yardımcı olur.

Cem ortamında zakir, dedenin iznini alarak saza başlar. Okuduğu deyiş ve düvazlarla on iki hizmet sahibinin hizmetlerini yerine getirmesinde; semah dönülmesinde; cemin farklı bölümlerine geçilmesinde onun rolü vardır. Bunun yanı sıra zakir, Kerbela bölümünde okuduğu mersiyeler ile; cem birlemede miraçlama ile, ayrıca tevhid ile semaha eşlik ettiği deyişlerle cemde bulunanlara büyük coşkunluk

vermektedir. Gelenekte, sazsız ve sözsüz cem yürütülmez. Bu sebeple cemlerde zakirlerin elindeki saz için “telli Kur’an” ifadesi kullanılır (Dedekargınoğlu, 2010: 340).

Âşık Ummanî geleneğe göre bir zakirin sahip olması gereken tüm şartları sağlayarak bu hizmette görevlendirilmiştir. Öncelikle kendi soyunda da zakirlik hizmetini yürütmüş olanlar vardır. Nitekim âşığın büyük dedesi “Derviş Ali”, Sivas yöresinde yetişmiş büyük bir âşık olup yörenin tanınmış zakirleri arasındadır. Diğer taraftan Ummanî, küçüklükten itibaren cemlere katılmış, yol büyüklerinin sohbetlerini dinlemiş, Alevi yol ve erkânı içerisinde yetişmiştir. Özel ilgisi ve yeteneği nedeniyle daha evvelki Alevi ozanlarını tanımış, onların deyişlerini, düvazlarını, mersiyelerini belleğinde tutmuş, ilerleyen yıllarda usta kabul ettiği kişilerden hem Aleviliğin inanç ve felsefesini hem âşıklığın inceliklerini öğrenmiştir. Yol öğretileri doğrultusunda görgüden geçmiş ve kendisine musahip edinmiştir.

Yaşadığı çevrede saziyla sözüyle, âşıklığıyla adı yayılmaya başlayınca cemlerde zakir olarak görevlendirilmeye başlanmıştır. Sonrasında Hacı Bektaş Veli Dergâhı’na gitmiş, burada da postnişin Feyzullah Ulusoy döneminde icazet alarak dergâhın zakirleri arasında yer almıştır.

Bugüne kadar hem dergâhta hem de Türkiye’nin çeşitli illerinde düzenlenen pek çok cemde zakirlik hizmetini yerine getirmiştir. Bunlardan bir kısmı;

Hacı Bektaş Veli Anma Töreni (Nevşehir)

Abdal Musa Töreni (Antalya)

Aziz Baba Töreni (Tokat)

Keçeci Baba Töreni (Tokat)

Hüseyin Abdal Töreni (Sivas-Çamşılı) vb. olup yılın belirli dönemlerinde, ilgili dernek ya da vakıflar bünyesinde düzenlenen halka açık törenlerdir.

Sosyokültürel hayattaki değişimlere paralel olarak 1950’li yıllardan itibaren köyden kente göç etmiş topluluk mensuplarının kent kültüründeki girişimleriyle başlatılmış bu tür törenler sosyal, kültürel dinî ve siyasî açıdan birçok işleve sahiptir. Ayrıca kent ortamındaki Alevi-Bektaşî geleneğinde meydana gelen değişim ve dönüşümü yansıtması bakımından da bu tarz törenlerin ayrı bir yeri vardır.

Kırsal çevrenin kendine özgü koşulları içinde, çeşitli zorluklarına rağmen dinî inanç ve pratiklerini, geleneklerini eskiden olduğu gibi belirli kurallar dahilinde sürdürmeyi başarmış olan Aleviler, kent ortamında yüz yüze geldikleri gelişmeler karşısında kendilerini yeniden tanımlamaya, dinî ve sosyal yaşamlarını gözden geçirmeye başlamışlardır. Bu değişim sürecinde köyünden, buna bağlı olarak dedesinden, rehberinden ayrı kalan Aleviler, kentlerde öncelikle birey olarak var olmaya çalışmış, bunun mümkün olmadığını anlayınca da kendilerine özgü değerlerin devamlılığını sağlayabilme düşüncesiyle kent ortamında örgütlenme arayışına girmiş ve cemevi, dernek ya da vakıflar bünyesinde, inanç ve pratiklerini yaşatmaya yönelmişlerdir (Çıblak Coşkun, 2012: 223). Ancak bu yeni kültür ortamının kendine özgü dinamikleri içerisinde, gelenekte büyük değişimler meydana gelmiştir.

Bugün kent kültüründe yetişmiş Aleviler arasında ocakzadelik, ikrar, musahiplik, görgü, düşkünlük vb. kurumları, yol öğretilerini bilen, yaşamında uygulayanların sayısı gittikçe azalmıştır. Buna bağlı olarak kent ortamında yürütülen cemlerde ya da anma törenlerindeki hizmetlerde ve bu hizmetleri yerine getiren görevlilerde de gelenekteki şekillerinden farklılıklar meydana gelmiştir. Nitekim Âşık Ummanî bu durumu; *“Günümüzde biraz saz çalan ve biraz da deyiş bilen herkes ben âşığım, ben zâkirim diyor, dedenin yanına oturup cem yürütmeye kalıyor. İşin ilginç yanı bir bakıyorsunuz bu kişilerin musabibi yok, bir öğreniyorsunuz eşinden boşanmış. Zakirlik, kutsal bir görevdir, bu hizmeti gelenekten yetişmeyen, cem nedir bilmeyen, nefesin anlamını idrak edemeyen yürütemez.”* şeklinde özetlemekte ve zakir olmak için gerekli şartları aşağıdaki şekilde sıralamaktadır:

1. Görgüye girmek
2. Musahip olmak
3. Dört kapı-kırk makamı bilmek
4. İlm-i ledün hakkında bilgi sahibi olmak
5. Yol düşkünü olmamak
6. Her yıl pir ocağına gidip kurbanını kesmek

Âşık Ummanî, âşıklık geleneği içinde yetişmiş, rüyasında aşk badesi içerek âşıklığa başlamış, çevresindekilerin beğenisi ve ilgisiyle adını duyurmuş bir âşıktır. Bu sanatçı kimliğine kavuştuktan sonra zakirlik hizmetiyle görevlendirilmiştir. Gelenekteki diğer zakirler de, benzer şekilde bu göreve getirilmiştir. Ancak kent kültüründe durum tamamıyla değişmiş, yol öğretilerini bilmeyen, bilse de yaşamında uygulamayan zakirler ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna göre saz çalabilen, biraz cem nefeslerini de bilen kimi talipler, bu görevi hak edip etmediğine bakılmaksızın dedenin yanında

zakirlik hizmetini yürütebilmektedir. Ancak gerçek olan şudur ki; topluluk mensupları arasında geleneksel çizgide âşık olmuş, devamında zakirlikle görevlendirilmiş olan hizmet sahiplerinin her zaman için konumu ve itibarı diğerlerine göre daha yüksek olmuştur.

Sonuç

Alevi-Bektaşî geleneğinde zakirlik, cem yürütülmesinde on iki hizmet sıralamasının birinci sırasındaki “dede / pir” hizmetinden sonra ikinci sırada yer alan en önemli hizmettir. Zakir, geçmiş dönemde dinî-tasavvufî halk edebiyatı kollarından birisi olan Alevi-Bektaşî edebiyat geleneği içerisinde kendisini yetiştirmiş, XIX. yüzyılda toplum yaşamında meydana gelen köklü değişikliklerden etkilenerek hem Bektaşî tarikatı hem de Âşık edebiyatı içerisinde sanatına yön vermiş âşıklar arasından seçilmiştir. Söz konusu âşıklar, usta-çırak geleneği içerisinde yetişmiş ve Alevi-Bektaşî inanç ve ritüellerinin tüm canlılığıyla yaşatıldığı ortamlarda dinî ve kültürel birikim edinmiş sanatçılardır. Ancak özellikle 1950’li yıllardan itibaren ekonomik, sosyal ve kültürel sebeplerden dolayı kentlere yapılan göçler ve diğer taraftan teknolojik alanda yaşanan gelişmeler, hem âşıklık geleneğinde hem de zakirlik kurumunda önemli değişimler meydana getirmiştir. Günümüz kent kültüründe, sadece usta malı söyleyen, cem nefeslerini iyi okuyabilen, öte yandan âşıklık kimliği olmayan zakirlerle de karşılaşmaya başlanmıştır. Bununla birlikte saziyla sözüyle, deyişleriyle meşhur olup rüyada aşk badesi içerek âşıklığa başlamış ve zamanla zakirlikle görevlendirilmiş hizmet sahiplerinin topluluk içerisinde konumu ve itibarı her zaman farklı olmuştur. İnanışa göre; bu kişiler sanatçı kimliğine rüyalarında gördükleri bir pirin himmetiyle ulaşmıştır, bu bakımdan ilham kaynağı kutsaldır. Âşıklık, Hak tarafından kendilerine bu pir aracılığıyla bahşedilmiştir.

Âşık Ummanî de badeli âşık kimliğiyle zakirlik hizmetine başlamıştır. Gelenekte usta malı deyişleri söylemesinin yanı sıra kendisi de şiirler söylemiştir. Bu şiirler, biçim bakımından bazı örnekler hariç, âşıklık geleneğinin biçim ve üslup özelliklerine uygundur. İçerik bakımından da âşık, kendi yaşamını, acılarını, sıkıntılarını anlattığı gibi sosyal hayattaki aksaklıkları da dile getirmiştir. Ancak onun sanatında asıl öne çıkan örnekler, Alevi-Bektaşî geleneğinin inanç ve felsefesini işlediği şiirlerdir. Bu mahsuller, topluluk mensuplarına yol öğretileri, kuralları, edep-erkânı hakkında pek çok bilgi verdiği gibi bunların korunup gelecek kuşaklara aktarılması bakımından da işlevsel niteliktedir.

Bilindiği üzere Alevilikte dinî bilgiler, pîr/dede aracılığıyla cem ortamında taliplere öğretilir ve yine cem aracılığıyla bunların günlük yaşamda uygulaması ve takibi yapılır. Bununla birlikte âşık kimliği bulunan zakirlerin de, cemdeki hizmetlerinin yanında Alevi yol ve öğretilerini, kültürünü taliplere aktarma gibi önemli işlevi bulunmaktadır. Ne var ki kent kültürü, âşıkların ve dolayısıyla zakirlerin hem yetişmelerinde hem de icra ortamında köklü değişiklikler meydana getirmiş, bu da “icracı-icra ortamı ve metin” bağlamında gelenekten kopuşlar yaşanmasına, yol öğretilerinin “telden tele / gönülden gönüle” en etkili bir şekilde aktarımının yüzeyselleştirilmesine neden olmuştur.

Ek: Şiirlerinden Örnekler

1- Dinle

Nedir bu dertleri sardın başıma
Dertli sazdan gelen telleri dinle
Aç gönül deryanı can kulağınla
Bal şerbeti akar dilleri dinle

Deyişler sinemde hak ibadetim
Bülbül gülde öter batır dikenim
Durna semah döner kopar yüreğim
Geyik meler gelen nidayı dinle

Güvercinim mazlum mahsun bakıyor
Yunus muhabbete özler kaynıyor
Arı her çiçekte derman arıyor
Aslanlar kükrüyor narayı dinle

Telli Kur'an öter ârif elinde
Kainat zerredir insan beyninde
Erden Umman yüzer ilim gölünde
Hünkâr pirden gelen sözleri dinle

2- Ârifler Açar Cennet Kapısını

İlme kültür kattı can bağlamalar
Zihinleri açtı gerçek sedalar
Mızrapla çözüdür nice manalar
Ârifler açar cennet kapısını

Özden geldiği gibi söyle sözünü
Kes at artık ne olur kıl köprüsünü
Kör cahiller açamaz gönül gözünü
Kâmiller açar fakir kapısını

Can cana bakınca abdest alınır
Bir niyazı bir namaza sayılır
Aradığım Kâbe insanda bulunur
Cömertler açar Hakk'ın kapısını

Medet mürvet deyi candan geçilir
Hak muhabbetinde demler içilir
Suçlu olanlar da dâr'a çekilir
Âşıklar açar maşuk kapısını

Hızır kurbanında lokma yenilir
Yetimin yoksulun gönlü görülür
Fakir fukaranın üstü geyrilir
Mürşitler açar sevap kapısını

Erden Umman Hızır bu anda gelir
Abdalım Musa'ya koçlar kesilir
Hazreti Hünkâr'a ikrar verilir
Mühüp canlar açar pir kapısını

3- Hikmetine Sual Olmaz Yarabbi

Bülbülü mest eder gülün kokusu
Yiğidi soldurur yoksul oluşu
Âşığı çoşturur Hakk'ın dolusu
Hikmetine sual olmaz yarabbi

Arının çiçekten balı yapışı
Örümceğin sırdan ağı örüşü
Durnanın ilahî semah dönüşü
Hikmetine sual olmaz yarabbi

Balığın suda suya hasret gitmesi
Her neslin kendi kendisin bitirmesi
Toprağın kainatı bağrın basması
Hikmetine sual olmaz yarabbi

Erden Umman der ki kul olamadık
Geçti koca ömür hiç gülemedik
Sırr-ı hakikatına erişemedik
Hikmetine sual olmaz yarabbi

4- Dost Yarası

Çok yaralar gördüm çok parelendim
Eyvah dost yarası bitirdi beni
Çok sitemler gördüm çok karelendim
İlle dost yarası bitirdi beni

Yıktılar bendimi kesildi suyum
Kurudu pınarım akıyor çayım
Cahiller elinde çok oldu zayım
Eyvah dost yarası bitirdi beni

Çekmiyor yükümü yorgun dizlerim
Yar gelmezse açık gider gözlerim
Küsmüş konuşmaz artık dillerim
İlle dost yarası bitirdi beni

Nadanlar etmezmiş senin ettiğini
Eridi tükendi Erden Ummanî
Dost dili yıktı da gitti beni
Eyvah dost yarası bitirdi beni

5- Yetimlik

Gıdasızlıktan belim büküldü
Gözlerimin ferî döküldü
Renk soldu iflahım söküldü
Ah yetimlik ah yetimlik

Yıktı gençliğimi ihtiyar eyledi
Vücudumu iplik gibieledi
Gam geldi dertler söyledi
Ah yetimlik ah yetimlik

Nerde çarık yırtık kumaş
Sebze et yok yağsız aş
Yetimlik bana oldu kardeş
Ah yetimlik ah yetimlik

Üst baş sökük yırtık
Kul görüyor Allah tanık
Bana huzur yok mu artık
Ah yetimlik ah yetimlik

Erden Umman haller yaman
Felek vermez mi aman
Yetimlikten nasıl kurtulam
Ah yetimlik ah yetimlik

6- Ali Şahı Vilayettir

Ali bugün bize mihman
Ali gönlüme sultan
Ali'dir derdime lokman
Ali güldür Ali sümbül
 Ali'nin bindiği düldül
 Gahi lale gahi sümbül

Gahi şah-ı merdanımsın
Gahi canım cananımsın
Sen gönlüme sultanımsın
Ali güldür Ali güldür
 Ali'nin bindiği düldül
 Gahi lale gahi sümbül

Sensin şah-ı vilayet
Sende mucizet keramet
Binbir âlemde hikmet
Ali güldür Ali güldür
 Ali'nin bindiği düldül
 Gahi lale gahi sümbül

Türlü renge bezenmişsin
Zülfükârın kuşanmışsin
Düldülüne binmişsin
Ali güldür Ali güldür
 Ali'nin bindiği düldül
 Gahi lale gahi sümbül

Gahi boz atlı Hızır'sın
Câra düşende hazırsın
Erden Ummanî'nin cananımsın
Ali bülbül Ali sümbül
 Ali'nin bindiği düldül
 Gahi lale gahi sümbül

7- Hak Haksızın Yol Uğursuzun

Emekler haksızın yol uğursuzun
Güzel nursuzun söz yalancının
Edep namussuzun çile mazlumun
Hep yıktın gönlümü yaralı sinem

Eğlence bir hoşun gülmek çirkinin
Yeminler ipsizin iman dinsizin
Onur şerefsizin para hırsızın
Bitirdin ömrümü yaralı sinem

Güç yetmez Ummanî ben nasıl edem
Varıp bir ârife derdimi diyem
Gerçekler bir güldür nasıl incitem
Güldürmez gönlümü yaralı sinem

8- Kimliğim

Zalim Sivas vilayetim
Kader beni etti yetim
Çocuklukta çobanlık ettim
Kara yazım kör kaderim

Divriği derler kazamız
Yetim yazılmış yazımız
Yokluk çilesi nazımız
Kara yazım kör kaderim

Çamşih Çakırağa köyüm
Sanki doğmadan ölüyüm
Yetimliğim hor kuluyum
Kara yazım kör kaderim

Babam yetim koydu bizi
Soran yoktur halimizi
Yedi yıldır görmedik abimizi
Kara yazım kör kaderim

Erdenî'yem ne zaman güler
Söylemeden gözüm üvünür
Yetim yüzüm zor güler
Kara yazım kör kaderim

9- Gülemez Oldum

Gam kasavet sardı dertli başımı
Zehir etti ekmeğimi aşımı
Elimden aldırdı küllü varımı
Her dem ağlamaktan gülemez oldum

Can pazara düştü oğul elinde
Yüreğim kan ağlar gözüm selinde
Derdim dillenir bağlamam telinde
Her dem ağlamaktan gülemez oldum

Hangi taşa çalam garip başımı
Kimim var kim sile gözüm yaşımı
Rezil etti onur itibarımı
Her dem ağlamaktan gülemez oldum

Ummanî'yem derdim arşa ulaştı
Can bedenden bezdi divane dolaştı
Aklımı yitirdim başımdan kaçtı
Her dem ağlamaktan gülemez oldum

10- Kederle Geçen Ömrüm

Yine mi gamlandı şu deli gönlüm
Dertli bülbül gibi uçtu ha uçtu
Sanki dolu seli coştukça coştı
Her gün gam kederle geçti bu ömrüm

Hasretlik abasın boydan giyindim
Her gün akan yaşım sanma sildirdim
Derdimi sır ettim Hakk'a bildirdim
Her gün gam kederle geçti bu ömrüm

Kara bulut hiç eksik olmaz başımda
Dertlerim dökülür akan yaşımda
Haber gelmez oldu bacı kardaşa
Her gün gam kederle geçti bu ömrüm

Bitmiyor hasretin özlem kederi
Şu zalim gurbetin derdi minneti
Beter etti gayrı Umman Erden'i
Her gün gam kederle geçti bu ömrüm

11- Erenlerin Yoluna Düşüm

Bugün erenlerin yoluna düşüm
Meğer kıldan ince kılıçtan keskin
Canı başı verip serimden geçtim
Bugün erenlerin yoluna düşüm

Budala dervişiz Abdal ocaksız
İlim yolu sonsuz uçsuz bucaksız
Divane olmuşuz ârif ararız
Bugün erenlerin yoluna düşüm

İnsanlıkta maksat kemale ermek
Gaye sırr-ı hakikati görmek
Mürşid-i kâmilin cemalin bilmek
Bugün erenlerin yoluna düşüm

Dedi bu yol gider Hacı Bektaş'a
Gönül coştı kaynar pırle buluşa
Medet mürvet derim Erden Umman'a
Bugün erenlerin yoluna düşüm

12- Sevgin Beni

Gül yüzlüm aşk-ı sevdana doyulmaz
Sensin beni bu hallere düşüren
Ak gerdan üstüne solmuş gül konmaz
Sensin beni halden hale düşüren

Hoyrat olup gonca gülün dermedim
Diken gibi ela gözde bitmedim
İnsaf eyle senden gayri sevmedim
Sensin beni aşk-ı sevda çektiren

Alnı yıldız sümbül cemal nurdandır
Güzeli görmek âşığa Hak'tandır
Yarı yare güzel gören Hüda'dır
Sensin beni Kerem gibi eriten

Harp edip yıkma coşmuş gönlümü
Kulak verip dinle dertli telimi
Seveni severim Erden Ummanî
Sensin beni deli edip gezdiren

13- Dertler Pınarı

Yine mi coşuyor dertler pınarı
Tane tane akan yaşlara bakın
Gönül arzuluyor her dem o yarı
Cemalimde parlar nurlara bakın

Elde telli sazı nazlar ediyor
Sedalar pek yanık bağır deliyor
İnci mercan kelim süzüp seçiyor
Ağızda dökülen nameye bakın

Ruhlaştı bedeni Hak'la buluştu
Sırr-ı hakikati sordu konuştu
Bu dem bin bir defa oldu oluştu
Ahmedi Fazlı'da peymanı bakın

Yusufu Kenan'ın cemali onda
Erler evliyalar sağî solunda
Civan Hüseyin'in mührü kolunda
Kerbela'da ahd-ı amana bakın

Erden Ummanî'nin yara özünde
Şahımın cemali her dem gözümde
Cahiller geçermiş ikrar sözünde
Âşığın verdiği ikrara bakın

14- Yaşama Bakın

Yiğitler namerde muhtaç olmuş
Çilenin adını gurbet koymuşlar
Hırsız ipsiz yolsuz kral olmuşlar
Gurbet elde mağdur gurura bakın

Ekmek için geldik diyar gurbete
Külfeti düşürdük türlü dertlere
Acıyan yoktur ki bunca emeğe
Gurbet elde mağdur onura bakın

Dürüst doğrulara yeriz diyorlar
Küçümseyip bir de hor görüyorlar
Sırtından geçinip utanmıyorlar
Gurbet elde mağdur şerefe bakın

Nice koç yiğitler sokakta yatar
Ana perperişan yavrusun satar
Baba boynu bükük ah çeker ağlar
İnsan eti yerler nefise bakın

Hay vah Ummanî'nin hali pek yaman
Feleğin elinde bozuk bir ferman
Yine başım sardı dertli sis duman
Gurbet elde mağdur sevgiye bakın

15- Canan Hüseyin

Gam geldi yine de gözüm ıslandı
Hüseyin'in derdinden içim haşlandı
Muhip canlar Hüseyin diye ağlaştı
Ah canım Hüseyin canan Hüseyin
Erenler içinde civan Hüseyin

Şah Hüseyin de Fatma anamın kuzusu
Pir Hasan da Hüseyimin abisi
İçimizden çıkmaz asla acısı
Ah canım Hüseyin canan Hüseyin
Erenler içinde civan Hüseyin

Şah Hüseyin Hüdâm Ali nurudur
Gözümüzden akan derya gülüdür
Erden Umman Hüseyin meftunudur
Ah canım Hüseyin canan Hüseyin
Erenler içinde civan Hüseyin

16- Ladün İlmi Söyler Telli Zülfükâr

İlim irfan almış Hak divanında
Koçlar gibi yürür pirin yolunda
Elde telli Kur'an er meydanında
Ladün ilmi söyler telli zülfükâr

Fazlıdır ardıçta boydan biçilir
Yusufu Kenan'dır eşsiz güzeldir
Ârifi kâmilidir yakut düzendir
Ladün ilmi söyler telli zülfükâr

Şahı vilayettir onun atası
Caferi Sadık'tır ilim hocası
Selman gibi saklar içte yarası
Ladün ilmi söyler telli zülfükâr

Ali olur bülbül ile konuşur
Çıkar tura geyik ile buluşur
Davut nidasıyla turna coşturur
Ladün ilmi söyler telli zülfükâr

Erenler gönlünde dilli konuşur
Kırklar makamında cemi coşturur
Erden Ummanî'yle serde buluşur
Ladün ilmi söyler telli zülfükâr

17- Elmastır Sözler

Oturmuş erenler muhabbet eder
Yaralı bağlamam özünde inler
İnsani misali iniler teller
Öz balından süzer cevherdir sözler

Tenden tele verir ağlar bağlama
Sanki hançer batar kara bağrıma
Usul usul yaşlar yanaklarıma
Manalı dokunur incidir sözler

İnceden eğirip ince dokurlar
Zahirden batından Hak'tan okurlar
Can baş feda pire kurban olurlar
Hakikatten söyler mercandır sözler

Edep erkân girer pir dergâhına
Ölü bir nefesle pir makamına
Kanlı yaşlar döker Umman bağrına
Sırr-ı hakikata elmastır sözler

18- Çıktım Yücesine Seyran Eyledim

Çıktım yücesine seyran eyledim
Efendim hünkârın eli görünür
Yüz süreyim toprağına taşına
Bu tatlı canımdan geçesim gelir

Dergâhında ulu kırklar oturur
Kadıncık Ana hizmet yetirir
Yeşil elli pirim engür ezdirir
İçip o deminde ölesim gelir

İnci mercan cevher döker dilleri
Aslı erenler Horasan pirleri
Canan âşıklar dergâh gülleri
Dalıp bu serimden geçesim gelir

Vilayet erenler Horasan piri
Şah İbrahim Veli Ahmedi Yesi
Lokman-ı Perende Bektaşî Veli
Hak için dâr'ına durasım gelir

Aşık-ı sadıklar erenler piri
Serçeşme başı mürşid-i kâmilî
Pazarında köle Erden Ummanî
Varıp kapısında ölesim gelir

KAYNAKÇA

- ARTUN, Erman (2011). *Dini-Tasavvufî Halk Edebiyatı*, 4. b., Adana: Karahan Kitabevi.
- ÂŞIK UMMANÎ ERDEN (2004). *Dost Yarastı*, Adana: Cem Ofset.
- ÇIBLAK Coşkun, Nilgün (2009). *Âşık Devaî*, Mersin: Ajansfener Reklam Matbaa.
- ÇIBLAK Coşkun, Nilgün (2012). “Sosyokültürel Hayattaki Değişimlerin Alevi Cemlerine Etkisi: Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi Örneği”, *II. Uluslararası Taribten Bugüne Alevilik Sempozyumu (23-24 Ekim 2010)*, Cem Vakfı Ankara Şubesi, İstanbul: Horasan Yayınları, s. 222-235.
- ÇIBLAK Coşkun, Nilgün (2014). *Alevi Cemlerinde Nefesler*, İstanbul: Otorite Yayınları.
- DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin (2010), “Dünkü ve Bugünkü Alevilik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli*, Y. 17, S. 56, s. 327-348.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1992). *Alevi Bektaşî Nefesleri*, 2. b., İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KAYA, Doğan (2009). *Sivas Halk Şairleri*, C.I (A-C), Sivas: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

